

Sosyoloji Açısından Atatürk*

Doç. Dr. Mahmut Tezcan**

Atatürk, çeşitli açılardan incelemelere konu olmuştur. Fakat onun görüşlerinin sosyolojik, kültürel, antropolojik ve felsefi açılarından değerlendirilmesi yeterince yapılamamıştır. Bu nedenle, son yıllarda toplumsal bilimciler, onun bu yönleri üzerinde durmaya başlamışlardır.

Yazımız iki bölümden oluşmaktadır. Önce Atatürk'ün sosyolojik formasyonu, sonra da onun bazı sosyolojik görüşleri ele alınacaktır.

ATATÜRK'ÜN SOSYOLOJİK FORMASYONU

Atatürk'ün öğrenimini yaptığı yıllarda okullarda bağımsız bir sosyoloji dersi müfredat programlarında yer almamıştır. Sosyoloji dersi Ziya Gökalp'in etkisiyle Selânik İttihat ve Terakki idadisi programına 1911 yılında girmişti. Ziya Gökalp, 1912'de İstanbul'a geldikten sonra Edebiyat Fakültesinde İlm-i İctima ya da İctimâiyat okutmuştur. (1). Oysa Atatürk, Harp akademisini 1905 yılında bitirdi. Kendisi bir kuramcı, bilim adamı olmamakla birlikte, kişisel çabası ve bulunduğu ortamlar nedeniyle güçlü bir sosyolog olarak nitelendirilebilir. Nedir Mustafa Kemal'i sosyolog olarak nitelendirebilecek ortamlar? Bunları şöyle sıralayabiliriz :

- Kendisinin öğrenme isteği ve çabaları,
- Üstün kavrayış gücü, algı ve sezgisi,
- Kitap okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi,
- Arkadaşları ve dostluk çevresi,
- Ülkeyi çeşitli fırsatlarla tanıyabilmesi,
- Savaşlarda deneyim kazanması,
- Yurt dışına kısa süreli çıkışları.

Mustafa Kemal'de büyük bir öğrenme açılığının olduğu ve düşüncelerin üstüne tutku ile atıldığını çeşitli yazarlar doğrulamıştır (2).

*Bu yazı, A. Ü. Eğitim Fakültesinin 9-10 Nisan 1981 tarihinde «Atatürk Devrimleri ve Eğitim» konulu sempozyumda sunulan tebliğdir.

**Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyoloji Doçenti.

Fransızca öğrenmesi, Ona Fransız filozoflarından bazılarını incelemek, anlamak olanağını yaratmıştır. Eski kuşakta kendi kendini yetiştirme alışkanlığının en güzel örneklerinden birisi de Atatürk'tür. Boş zamanlarını okuyarak değerlendirdiğini çevresindekilerin beyanlarından ve anılarından bilmekteyiz (3)

İstanbul'daki okul dönemlerinde siyasi ve edebi cereyanları yakından izlemiştir (4). Askeri İdadide (Lise) iken toplumsal konulara ilgi duydu. İstanbul'a Harp Okuluna girince onda okuma zevki tutku durumuna geldi. Namık Kemal'in sürgünde bulunuşu, Mithat Paşa'nın öldürülmesi, Abdülhamid'in meclisi kapatması gibi olaylar, onun toplumsal konulara ilgisini artırdı (5).

Atatürk örgün öğrenimi sırasında daha çok askeri bilgiler edinmişti. Fakat toplumsal bilimler alanındaki bilgilerini kendi kendisini yetiştirme yoluyla elde etmiştir.

Okuduğu kitaplara, dergilere bir göz attığımız zaman onun sosyolojik formasyonu hakkında bir fikir edinebiliriz. Aşağıda belirttiğimiz kaynaklar onun sosyolojik nitelikteki bilgisini tamamlayan yapıtlardır :

a. 1 Aralık 1921'de Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkisini belirten yasa önerisi nedeniyle M. Kemal kürsüde şöyle der : (6) «... Efendiler, meşrutî kuramı bulan en eski filozofların bu kuramları ile sürmek için çalıştıkları esasları inceledim, bunlara nüfuz ettim. Jean Jacques Rousseau'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben okudum.» Özellikle Rousseau'nun «Toplumsal Andlaşma»sını okumuştur. (Du Contrat Social, 1762). Rousseau'ya göre toplumsal yaşam, halkla yönetenler arasında yapılan bir andlaşmaya dayanmalıdır. İktidar da, ulus da, halkın iradesine uymak zorundadırlar. Andlaşmayı bozan iktidarlara karşı halkın direniş hakkı vardır. 1789 Fransız Devrimi bu kavramdan doğmuştur.

«Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur» sözlerinin kaynağı buradadır.

---

1. Akyüz, Y. : Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, s. 165.

2. Bozdağ, İ. : Atatürk'ün Fikir Kaynakları, Milliyet, 11 Kasım 1974, s. 5.

3. Borak, S. : Atatürk ve Edebiyat, s. 159.

4. İnan, A. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, s. 62.

5. Borak, a. g. e., s. 11.

6. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s. 216

b. Max Beer'in «Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi» yapıtını Türkçeye çevirtmiş ve okumuştur (7).

c. Mustafa Kemal, edebiyatla, sanat toplum içindir anlamında ilgileniyordu ve edebiyatı, bir düşüncenin, bir davanın duyurma, uyarma ve yayma aracı olarak benimsiyordu (8). Böylece kişisel ve mistik şiirleri bir yana itip, yurt scrunlarını, özgürlüğü ve insan haklarını savunan Namık Kemal'e hayran oluşu bu yüzdendi.

Namık Kemal'in şiirlerini okumuştur. Onun şiirlerini gizli gizli okumuştur. Tefvik Fikret'in şiirlerini de izlemişti.

d. Ziya Gökalp'in kitaplarını da okuyup bilgi edinmiş ve esinlenmiştir. Orneğin «Türk Medeniyeti Tarihi» gibi (9).

e. Hukuk da M. Kemal'in ilgi duyduğu alanlar arasındadır. Özellikle demokratik ülkelerin hukuksal sorunları ve kamu hukuku onu ilgilendirmiştir (10).

f. Dinsel kitaplar da, onun okuduğu yayın türlerindedir.

g. Okuduğu tarih kitapları da onun toplumsal bilim formasyonunu genişletmiştir. Genel nitelikteki tarih kitapları, Orta Asya ve Orta Asya'daki Türklerle ilgili islam tarihi ile ilgili Anadolu ve Anadolu uygarlıklarıyla ilgili kitaplar, cbür ülkelerin tarihleri ile ilgili kitapları edinip okumuş, gözden geçirmiştir. (11. Celal Nuri İleri'nin Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye, H. G. Wells'in Dünya tarihi üzerine dikkatle durmuştur(12).

h. Felsefe kitapları da ilgi duyduğu ve okuduğu bir başka alandı. Örneğin John Stuart Mill'in kitapları ve Mebadi-ı Felsefe isimli kitap. Bu kitap George L. Fonsgrive'in Elements de Philosophie isimli yapıtından Ahmet Naim'in çevirdiği ve 1. cildi 1331 yılında İlmün-nefs adı ile basılan kitaptır (13a) Ayrıca Rousseau, Voltaire, Auguste Comte, Desmonulins, Montesquieu gibi Fransız filozoflarının yapıtlarını incelemiştir. (13a) Bu yapıtların tanıtılmasında arkadaşı Ali Fethi'nin rolü olmuştur.

Atatürk'ün okuduğu dergiler de onun toplumsal düşüncelerinin

---

7. Borak, a. g. e., s. 159.

8. Borak, a. g. e., s. 20.

9. Uyguner, M. : «Atatürk'ün Okudukları» Türk Dili, Sayı 266, s. 217

10. İnan, A. : Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 290-293.

11. Uyguner, M. : Atatürk'ün Tarih Kitapları, Türk Dili Dergisi, Sayı 254, s. 209.

12. Uyguner, a. g. yazı, s. 218.

13. Uyguner, M. : Atatürk'ün Anılar Defteri, Türk Dili, Sayı 278. s. 883.

13 a. Kinross, L. : Atatürk - Bir Milletten Yeniden Doğuşu, s. 37.

oluşmasında geniş rol oynamıştır. Örneğin Ruşen Eşref Ünaydın'a göre, Ahmet Rıza'nın «Meşveret»i, Murad'ın «Mizan»ı ile Abdullah Cevdet'in «İctihad»ı düzenli olarak eline geçmiştir (14). Ayrıca Jön Türklerin Avrupa'da çıkardığı «Csm.anlı» dergisi ve «Şûrayı Ümmet» dergileri de sürekli okuduğu yayınlardı.

1908 Meşrutiyetinden sonra Türk düşünce dünyasında etkili üç akımdan biri «Türkçülük» idi. Ötekiler, «Batıcılık» ve «İslâmcılık»tır. Jöntürklerden esinlenen batıcıların başında, yıllarca çıkardığı «İttihat» dergisi ile Abdullah Cevdet yer almakta idi. Atatürk devrimlerini oluşturan düşüncelerin bir çoğu, örneğin Arap alfabesinin değiştirilmesi, medreselerin kaldırılması, kadın hakları, çok eş evliliğin kaldırılması, İctihad'ın savunduğu fikirlerdir (15).

Jön Türk düşüncesini işleyen bütün kalemler, özledikleri vönetime ihtilâl ile değil, fikirle ulaşabileceklerine inanıyorlardı.

İşte, Atatürk, bütün okuduğu kitaplardan edindiği ve benimseydiği düşünceleri, yaşam deneyiminden aldıkları ile birleştirmesini bilen bir önderdi. Okuduğu yapıtlardaki düşünceleri benimsemeden önce, onları kendi bilgi süzgecinden geçirme alışkanlığı da vardı (15a).

Arkadaşlarının ve dostluk çevresinin de M. Kemal üzerinde etkisi vardır. Onun çoğu fikirlerini çevresindekileri konuşarak aldığı ve yine onları tartışarak olgunlaştırdığı bilinmektedir. Örneğin Falih Rıfkı; «O çok okur ve çok dinlerdi. Devrimlerinin çoğu, örneğin medeni kanun, lâtin harfi, sofrasında dinlediklerinden ilham alarak karar vermiş oldukları arasındadır (16). Fakat F. Rıfkı'nın bu sözünü ihtiyatla karşılamak gerekir. Atatürk sofrada bilim yapmaktan çok, kendi iç denetimini, kafasındakileri tahkik için sofrada tartışmalar yapmaktaydı.

Ömer Naci, M. Kemal'e şiir ve edebiyat dünyasının ve devrin istibdat düşmanı yasak kitaplarının kapısını açan arkadaşıdır (17).

Fethi bey isimli bir arkadaşının yardımı ile de Manastır idadisinde iken Voltaire'i, Rousseau'yu, Montesquieu'yu ve ansiklopedistleri okumuş, Fransız devriminin tarihini öğrenmiş, Fransızcasını ilerletmiş, Mirabeau'yu, Robespier'i tanımıştır (18).

14. Bozdağ, İ. : a. g. yazı.

15. Yüce, Turhan, T. : Atatürk Devrim Teorisi, s. 98.

15a. İnsan, A. : Tarihten Bugüne, s. 124.

16. Başgöz, İ. — Wilson, H. : Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, s. 228.

17. Başgöz, İ. — Wilson, H. : a. g. e., 228.

18. Başgöz, İ. — Wilson, a. g. e., 230.

Ali Fuat isimli bir arkadaşı sayesinde eski bir paşa ailesinin ko-
nağını, onların geleneklerini ve kültürünü tanımak fırsatı bulmuş-
tur (19).

Cantekin Mustafa ile de Fransız devrimcilerinin yapıtlarını in-
celemiş ve onunla gizli bir birlik kurmuştur (20).

Onda kitaplara karşı ilgi ve sevgi okadar çoktu ki, Birinci Dün-
ya Savaşı'nın en olumsuz, üzüntülü günlerinde bile kitap okuduğu-
nu, «Hatıra Defteri»nden öğreniyoruz (21).

Bütün devrimlere yönelirken geniş bir kültürün bulunması doğal
bir şeydir. İşte Atatürk, toplumsal içerikli bu geniş kültürü çok sayı-
da kitap okumaya borçludur. Bu geniş kültür ise tarih, hukuk, asker-
lik, felsefe, din ve dil konularını içeren kitaplarla elde edilmiştir. Boy-
luce okul kitapları dışında genel bilgiler edinmiştir. Ayrıca üstün ze-
kâsı ile iyi muhakeme edebilmesi, okuduklarını, gördüklerini ve din-
lediklerini iyi kavraması ve onları terkip etmesini bilmesi ile de top-
lumsal alandaki bilgilerini yararlı duruma getirebilmiştir.

Yaşamı 1909'dan 1922'ye değin, savaş alanlarında geçmiştir.
(Trablusgarp'ta, Çanakkale'de, Suriye'de, Kafkaslarda, İstiklâl Sava-
şında), Askerliğe olan tutkusu ve mesleğine ayırdığı geniş zaman,
yüklendiği ağır sorumluluklar, Mustafa Kemal'de zamanı iyi seçmek,
gerçekçi olmak, zorlukları ölçerken hayallere kapılmamak, ütopyalar-
dan uzak kalmak gibi değerlerin yerleşmesinde büyük rol oynamıştır.
Ayrıca Mustafa Kemal, yine askerlik sayesinde ülkenin birçok tara-
fını dolaşmak, halkla yakından temas kurmak, onun gücünün önemini
anlamak olanağını da bulmuştur (22).

Mustafa Kemal, üç kısa seyahatle Avrupa'yı görmüştür. 1910'da
askeri bir manevrayı izlemek için Fransa'ya, Alman İmparatoru'nun
daveti üzerine Almanya'ya ve tedavi için de Viyana'ya gitmiştir. Bu
kısa seyahatler, oradaki değişik insan ilişkilerini gözlemlemesini sağ-
lamıştır (23).

1920'den sonra bir devlet adamı olması nedeniyle ülkenin en seç-
kin fikir ve sanat adamları etrafında toplanmıştır. Çevresindeki bilim

19. Başgöz, İ. — Wilson, a. g. e., 231.

20. Başgöz, İ. — Wilson, a. g. e., s. 231.

21. Tezel, Ş. : Atatürk'ün Hatıra Defteri.

22. Başgöz — Wilson : a. g. e., s. 232.

23. Başgöz — Wilson : a. g. e., s. 232.

adamlarını da sık sık toplayıp onların düşüncelerinden yararlanmış-
tır (24).

Kurtuluş Savaşı yıllarında İslâm tarihi ve uygarlığı ile ilgilenmiş-
tir (25). İşte bütün bu hususlar, onun sosyolojik formasyonunu geliştirmiş-
tir.

Şimdi de onun belirgin sosyolojik görüşlerinden bazılarına değinelim.

II. ATATÜRK'ÜN SOSYOLOJİK NİTELİKTEKİ GÖRÜŞLERİ

Onun sosyolojik görüşlerinin her birisi ayrı ayrı incelemelere ve araştırmalara konu olmuştur. Biz bu kısa yazımızda sadece birkaç noktaya değineceğiz.

Kendisi bir konuşmasında «Ben çok içtimaiyat ile meşgul olmadım» demiştir (-6). Oysaki kendisi yukarda değindiğimiz gibi bu eksikliğini zamanın olanakları içerisinde fazlası ile tamamlamıştı.

1. Felsefi Açıdan Atatürk :

Atatürk'ün edindiği kuramsal nitelikteki sosyolojik bilgiler, daha çok felsefenin içinde yer almıştı. Esasen o zamanlar sosyoloji, felsefi nitelikleri ağır basan ve felsefenin içinde bir alan görünümünde idi.

Atatürk, felsefi açıdan pozitivist, rasyonalist ve pragmatist olarak nitelendirilmiştir.

a) Pragmatist ve Rasyonalist yönü :

Atatürk, bir kuramcı olmayıp ,yaşayan bir hayat adamıdır. Bir yazarımızın belirttiği gibi(27) «Kafasını daha çok kuramcı Fransız kültürü ile beslemiş olan bu akılcı insan, Anglosakson görgücülüğüne (empirisme) ve pragmacılığına daha yakındır. Bilgiyi deney, gerçeği fayda ölçüsüne vurmayı sever».

Mustafa Kemal, Batı'daki rasyonalizmi (akılcılık) benimsemiş, akılcı düşünürlerin yapıtlarını incelemiştir (28). Esasen sözlerinde ömür boyunca sistemli olarak oluşan akılcı bir görüş vardır. Akılcı olduğu için bağnazlığa, yobazlığa, doğmacılığa, boş inananlara, doğa dışı düşüncelere karşıdır.

24. Perin C. : Atatürk Kültür Devrimi, s. 16.

25. Başgöz — Vjilson, : a. g. e., s. 234.

26. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I. s. 137. 3 Ocak 1921 de söylemiş.

27. Akay, İ., Atatürkçülüğün İlkeleri, s. 264.

28. Perin, a. g. e., s. 17.

b) Pozitivist olarak Atatürk :

Atatürk'ün felsefi açıdan bir değerlendirilmesi de, onun pozitivist oluşudur. Pozitivizm, olguculuktur. Yâni, araştırmalarını olgulara, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören; deneyle denetlenmeyen soruları sözde soru olarak niteleyen felsefe doğrultusudur. A. Comte'un felsefeye getirdiği bir kavramdır (-9). Pozitivist sistemin çıkış noktası, duyularımızın bize sağladığı olaylardır. Bu nedenle ancak olayları bilebiliriz (30). «Pozitivizmin yöntemi ise analitik akla dayanıyordu. Comte'a göre düşünce dünyasını yöneten mantık yasaları, nitelikleri gerçi değişmezler ve her zaman herde ve her konuda ortaktırlar. Bu formül, pozitivist felsefenin ve pozitif bilimlerin temeli olan analitik aklın ifadesidir» (31). O halde pozitivism analitik akla dayanır, tarih felsefesi ve varlık sorununu reddeder. Atatürk'ün pozitivist yönü, onun bilim kavramına önem vermesi ve onu esas almasından ileri gelmektedir (32). Bu düşünüyü, teknik, pozitif ve toplumsal bilimleri kapsayan geniş bir içeriğe sahiptir (33). Böylece bu anlayış, çağdaş uygarlığı yaratması bakımından müsbet bilimciliktir (34). Dünyayı, olayları ve herşeyi kavramak için müsbet bilime başvurulmalıdır (35). Fizik ötesi ve bilim dışı kavramlar Atatürkçü düşüncenin dışındadır. Çağımızın bilimsel düşüncesini, düşünce özgürlüğünü ve onun yol göstericiliğini benimsemiştir. İşte, Atatürkçü felsefe, bir yazarımızın belirttiği gibi, akıl (Rasyonalizm) ve bilim (Pozitivizm) gibi kaynakların temel alındığı felsef akımların ulusal öze dayandırılan bir birleşimi (sentezi) olarak kabul edilebilir (36). Onun gerçekçiliği de yine pozitivist yönünün bir başka görünümüdür. Ayrıca onun humanist değerleri benimsemesi de bir başka felsefi yönünü oluşturur. Atatürk düşünce sistemindeki bu felsefe akımları, yeni bir sentezi ifade etmektedir. Günlük yaşama yön verecek değerler topluluğunu ve eyleme dönüştüren bir görünümü temsil etmektedir

2. Ziya Gökalp ve Atatürk İlişkisi :

Atatürk'ün Türk sosyologlarından Ziya Gökalp'ten çok etkilen-

29. Akarsu, B. : Felsefe Terimleri Sözlüğü

30. Tunalı, İ. : Felsefe, s. 54

31. Timur, T. : Türk Devrimi, s. 114.

32. Timur, a. g. e., s. 114.

33. Savcı, B. : Atatürk Düşünü'nün Felsefe ve Toplumsal Özü Üzeri ne Türk Dili, Sayı 278, s. 853.

34. Savcı, a. g. yazı s. 853.

35. Tütengil, C. O. : Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, s. 213.

36. Tütengil, C. O. : a. g. e. s. 214

diğini ve az etkilendiğini ileri sürenler vardır. Örneğin bir yazar «Tarihte her inkılâp hareketinin bir düşüncesel hazırlık devresi sonunda meydana geldiğini ve Mustafa Kemal'in de Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri düşünürlerinin geliştirdikleri düşüncelerden ilham aldığını, Ziya Gökalp'in etkisinin inkılâplarda çok belirgin olduğunu belirtiyor (37). Aynı doğrultuda başka bir yazar, Mustafa Kemal'in «Vücudumun babası Ali Rıza Efendi, coşkularımın babası Namık Kemal, düşüncelerimin babası Ziya Gökalp'tir» dediğini belirtiyor (38). Fakat bu sözün sağlam bir kaynağa dayanıp dayanmadığı bilinmemektedir.

Falih Rıfki Atay ise Atatürk'ün Ziya Gökalp'e geç ve güç ısındığını belirtiyor (39).

Türkçülük hareketlerinde Panturanist yön, M. Kemal'e hayalcilik olarak görünmüştür. Bununla birlikte, Türkiye sınırları içinde kalan mütecanis bir ulus yaratmak çerçevesindeki Türkçülüğü benimsemiştir (40).

Atatürk, kuşkusuz Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Fakat bu etkilenmenin derecesi tartışmalı olmakla birlikte, herhalde belirli ölçüde etkilenmiştir demek daha doğru olur. Bir yazarın şu görüşüne katılmamak olanıksızdır. «Ziya Gökalp, edebiyat etkinlikleri döneminde (1909-24), (1908-9) döneminin Anayasal Padişahlık, Osmanlılık, İslami Reformlar, Kapitalizm, Liberal demokrasi ve Gelişmecilik ilkelerinden yavaş yavaş ayrılarak Cumhuriyetçilik, Ulusçuluk, Lâyiklik, Devletçilik, Halk Demokrasisi ve Devrimcilikten oluşan altı ilkeye dayalı Kemalizmin temelini atmıştır. Başka bir deyimle, çağdaş Türk Devleti'nin kuramsal temellerini ortaya koymuştur» (41).

Öte yandan pozitivism, sınıfsız bir toplum düzeni, kadın hakları, dilde sadeleşme, batı uygarlığını benimseme gibi ilkeler bakımından da Mustafa Kemal'in Gökalp'le benzerlikleri söz konusudur (42-). Fakat Atatürk'ün düşünce yapısını oluşturan ve besleyen tek kaynak ve en önemli kaynak Z. Gökalp değildir.

---

37. Prof. Ercümen'd Kuran'dan H. Eren naklediyor. Bkn. : Eren, H. : «Atatürk ve Ziya Gökalp» Türk Dili, Sayı 254, s. 172.

38. Eren, H. : a. g. yazı, s. 173. Prof. Eren, bu sözü Prof. Karahan'dan naklediyor. Prof. Karahan bu sözü 1934 yılında Ödemiş'in Gölcük yaylasında eski Adalet Bakanlarından Refik Şevket İnce'den duymuş.

39. Tütengil, C. O. : Atatürk ve Ziya Gökalp Bağlantıları, Türk Dili, Sayı 302, s. 580

40. Başgöz — Wilson, a. g. e., s. 234.

41. Heyd, U. : Türk Ulusculuğunun Temelleri, s. 196.

42. Sarıbay, A. Y. : Ziya Gökalp ve Türk Devrimi, Sosyoloji Konferansları 14. Kitap, s. 89.

3. Kültür ve Uygarlık Kavromları :

Atatürk zamanında çok etkili olan Ziya Gökalp'in, kültür (Hars) ve uygarlığı ayıran düşüncesini benimsememiştir (43). Kültür ve uygarlık, Atatürk'e göre aynı şeydir. Atatürk bu konuda der ki : «Kültür dediğimiz zaman, bir insan toplumunun devlet yaşamında, düşüncesele yaşamında, ekoncmik yaşamında yapabilecekleri şeylerin muhassalasını kastediyacruz ki uygarlık da bundan başka birşey değildir» (44). Oysaki Z. Gökalp'de kültür (hars) ulusal, uygarlık uluslararasıdır. Yani Ziya Gckalp, daha çok manevi öğeleri kültürden sayıyordu. Oysa ki kültür, sosyolog ve antropologlara göre maddi ve manevi öğeler bütünüdür. Atatürk de bu anlayışı benimsemiştir. Oysa ki ayırım yapıldığında neyin kültür, neyin uygarlık olduğunu, hangi değerlerin bir ulusa özgü bulunduğunu saptamak olanaksızdır Bu nedenle ayırım yapmak bilimsel olmamaktadır.

4. Atatürk'te Kültür Dinamizmi :

Atatürk, inkılâpçılık ilkesi ile Türk toplumunun yeniliklere açık olduğunu farketmişti. Bu nedenle bir kültür değişmesi olgusunu başlatmıştır. Böylece gelişme anlamında bir değişme politikası uygulamıştır. Bu amaçla yeni kültür öğelerinin Batıdan alınması ve toplumca kabullenebilmesi için, geleneksel kültürün yetersiz olanlarının terk edilmesi gerekmektedir. İşte böylece, eski kültür öğelerinin yerini yenilerinin almasını ifade eden kültür değişmesini gerçekleştirmiştir (45). Bu süreçde artık terkedilmesi gerekli kültür öğeleri, yönetim biçimi, ikili eğitim, Osmanlı yazısı, geleneksel giysi, geleneksel kadın anlayışı (geleneksel kadın erkek ilişkileri, erkeğe cranla kadının eşit haklara sahip olamaması) çok eş evlilik gibi alanları içermekte idi. Reformların engellenmemesi için Türk halkı ile birlikte yapılması gereğine dikkati çekmiştir. Böylece Türk toplumu, maddi ve manevi öğeleriyle bir tipten başka bir tipe dönüştürülmeye çalışılmıştır. Onun devrimleri, sadece siyasal alandaki değişiklikleri içermeyip, aynı zamanda toplumun yaşam biçimini, dünya görüşünü ve kurumlarını Avrupa uygarlığı örneğine göre değiştirme girişimidir. Böylece kültür değişmesinde bütünlük ilkesini göz önünde bulundurmuştur.

Atatürk devrimleri, köklü bir kültür değişmesi olup, devlet eliyle

43. Yüce, T. T. : Atatürk Devrim Teorisi, s. 19.

44. Karal, E. Z. : Atatürk'ten Düşünceler, s. 45.

45. Erdentuğ, N. : «Atatürk'de Kültür Dinamizmi Görüşü». Sosyal Âdet ve Gelenekler, s. 158.

yürütülmesi nedeniyle de zararlı bir kültür değişmesi idi. İşte, toplumsal gelişme ve değişme eylem ve işlemleri, ilkeleri ve yöntemi, onun toplumsal yönünü cluştırur. Eskiye bağlı yozlaşmış kurumları teker teker kaldırmış, yerine halkın desteğini de alarak 20. yüzyılın yeni kurumlarını getirmiştir.

5. Kültür Bütünleşmesi :

Atatürk, toplumdaki tüm halkı ve etnik grupları kaynaştırarak bugünün «sosyo-kültürel bütünleşme» temel olgusunu gerçekleştirmiştir. Ulusculuk ilkesi ile Türk toplumunu kendi içinde bölünmez, birbiri ile kaynaşmış, aynı idealleri ve aynı kültürü paylaşan bir toplum olmak gereğine değinmiş ve bunu gerçekleştirmiştir (46). Bütünleşme için de, eğitimi bir araç olarak görmüştür. İnkılâpları yaymak ve kökleştirmek için eğitim yoluyla toplumu hazırlamaya çalışmıştır (47). Bütünleşmenin gereklerinden birisi de bilimsel bilgiye sahip olmaktı. Bunun için de gerekli bilimsel kurumları kurmuştur. Özetle, yurt birliği, kültür birliği, ölkü birliğine dayanan bir ulusçuluğa yönelerek ulusal bütünleşmeyi öngörür.

«Sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kütleyiz» der. Sınıf çatışmalarını reddeder. İş ve meslek grupları arasında iç barışı sağlayıcı nitelikte organik bir dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinmiştir.

6. Çağdaşlaşma :

Türk toplumu için yeni değerler ve kurumlar içinde her yönden çağdaşlaşmaya yönelme ve daha sonra uygarlık düzeyini geliştirme, Atatürk'ün temel amacı idi. Ona göre, çağdaş uygarlık düzeyine akılcılık yolu ile varılır. Çağdaş uygarlık düzeyi derken, günümüz uygarlığının en yüksek basamağı anlaşılmaktadır. En yüksek basamakta ise batılı toplumlar bulunmakta idi. Bu nedenle çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın başka bir adı da batılılaşmadır. Atatürk ile kendinden öncekiler arasında batıya yönelik bakımından fark vardı. Örneğin Tanzimatçılar, Batı'nın maddi kültürünü, yani, teknik ve örgütlenme biçimini almak, sanat, hukuk, töre gibi manevi kültüre yanaşmak istemiyorlardı. Kültür «İç», uygarlık «Dış» değerler olarak ayrılıyordu. Oysa Atatürk bütün bir değerler sistemini değiştirmeyi devirmeyi amaçlamakta idi. Onun girişiminin dayandığı sav, bir uygarlığın dış değerleriyle, iç değerleriyle bir bütün olduğudur. Tüm uygarlık öğeleri iç içedirler, birbirlerini karşılıklı olarak etkileyip bir

---

46. Erdentuğ, N. : a. g. yazı, s. 161-162.

uyuma varmaya çalışırlar (47). Bu nedenle kültür ve uygarlık ayrımı yapaydır. O, çağdaşlaşmada kültür ve değer aktarmacılığını reddeder. Ona göre, bizi Batılı bir ülke olmaktan alıkoyan gelenekler ve kurumlar ortadan kalkmalıdır. Taassuba karşı açıkça cephe alınmalıdır. Halk, kara kuvvetin pençesinden kurtarılmak için eğitilmelidir.

7. Toplumsal Kurumlar ve Atatürk

Toplumda belirli gereksinimleri karşılayan ve bu gereksinimlere yönelik davranış kalıplarının geliştirilmiş olduğu aile, din, ekonomi, siyaset, eğitim ve boş zaman etkinlikleri gibi temel kurumların önemini kavrayan Atatürk, bu kurumlar konusunda ayrı ayrı düşüncelerini çağdaşlaşmaya yönelik biçimde açıklamıştır. Toplumun oluşturan bu temel kurumlar üzerinde ayrı ayrı durarak onlarda köklü değişiklikleri gerçekleştirmek, onun bir başka toplumcu yanıdır.

8. Karizmatik Önderliği :

Sosyolog Max Weber'e göre karizmatik önderlik, toplumsal yapıyı radikal biçimde değiştiren, başka insanların cnda doğa üstü ya da insan üstü niteliklerin bulunduğunu kabul ettikleri clağanüstü nitelik önder tipidir (48). İşte Mustafa Kemal, içinde bulunduğu toplumun çatışmalarını çözümlemesi, kendisine yakıştırılan doğa üstü, insanüstü nitelikleri (üstün zekâsı, kavrayışı, başarıları, deneyimleri vs.) bakımından Weber'in modeline en iyi örnek oluşturmaktadır.

SONUÇ :

Bilim düşüncesi, akılcılık, toplumsal ve ekonomik kalkınma, çağdaşlaşma, siyasal bağımsızlaşma ve demokratlaşma yönünden özgürlükçülük, lâiyklik, halkçılık, devletçilik, sosyal adaletçilik, ulusçuluk, barışçılık, cumhuriyetçilik, devrimcilik gibi ilkeler, Atatürk ilkeleri olarak kabul edilebilen öğelerdir (49). Bunlar aynı zamanda onun toplumsal yönünü, sosyoloğunu belirleyen niteliklerdir. Çünkü her bir ilke, toplumsal içeriklidir. Çok yönlü düşünceye ve demokratik bir toplumsal yapıya dayalı bir toplumsal değişim ve ilerleme yaratmak amacı, Türk insanını her yönden çağdaşlaşmaya yöneltme ve uygarlık düzeyini sürekli olarak geliştirme düşüncesi insanlık idea-

47. Gökberk, M. : Atatürk ve Uygarlık, Türk Dili, sayı 338, s. 279

48. Freyer, H. : Sosyolojiye Giriş, s. 89 ve San, C. : Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi, s. 74-75.

49. Tütengil, C. O. : Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, s. 212-213.

line bağılı humanist kişiliği onun günümüz açısından değerlendirilebilecek evrensel özelliklerinden birisidir.

Atatürk, aynı zamanda, gelişmekte olan uluslar için de bir ışık, bir kurtuluş yolu ve esin kaynağı olmuştur. Çünkü o, sömürülen, ezilen ulusların uyanması ve kalkınması amacıyla başlatılan ve başarıya ulaşılan ilk ulusal kurtuluş devrimini gerçekleştirmiştir. İşte bu yönüyle de evrensel bir nitelik kazanmıştır⁽⁵⁰⁾. Bu ülkeler için de onun ulusal tam bağımsızlık, çağdaşlaşma ve ulusal egemenlik gibi amaçları birer simge olmuştur.

Sosyolojik anlamda kuramsal bilgiye zamanın koşulları içerisinde sınırlı olarak kendi çabasıyla sahip olan Atatürk, uygulamalı sosyoloji açısından değerlendirildiğinde, bilgisi, sezgisi, deneyimleri ve kişiliğiyle, uygulayıcı yeteneği ile abartmasız olarak bugünkü anlamda modern bir sosyolog olarak nitelendirilebilir.

— ATATÜRK DİYOR Kİ —

Bir yenden bilgisizliği gidermeğe çalışırken, öte yenden de yurt çocuklarını toplumsal ve ekonomik alanlarda etken ve verimli kılabilmek için gerekli olan bilgileri iş üstünde öğretmek yöntemi, eğitim ve öğretimin ana kuralı olmalıdır.

T.B.M.M'ni Açış Konuşmasından
(1 Mart 1922)

50. Tütengil, C. O. a. g. e., s 221.